

(Շարտհանկոթիւն:)

Հ. Ալիշանի (Յուշ. էջ 301) հետեւելով
Հ. Զարբհանեւան (էջ 609) կը համարի թէ
Հաղբատեցի վարդապետս իր Պատմութիւնն
երկու մասի մէջ ամփոփած է: Առաջնոյն մէջ
վետեղած է «Սկիւթացոց» ծագումն ու ար-

Արշակ Տէր-Միքէլեան կը կարծէ գտած
 ըլլալ նշխար մը այս պատմութեան. «Պարիսի
 մատենադարանում ժ.Բ. — ժ.Գ. դարում գրուած
 մի գրագրի մէջ (թ. 45) հանգիպել եմ նորա
 մի գրագրի մէջ (թ. 45) հանգիպել եմ նորա
 պատմութեան մի կտորի ընդգէմ Բաղկերցոնի
 ժողովի եւ երկու բնութեան վարդապետու-
 թեան, բայց թղթերից մի մասն ինկած էին: Ս.
 թեան, բայց թղթերից մի մասն ինկած էին: Ս.

Էջմիածնի մատենադարանում կայ մի մեծ գրու-
թիւն «ընդդէմ երկբնակաց», երկաթագիր: Վե-
նետիկի Միսիթարեանք եւս ունին նման գրչա-
գրեր» (Ս. Անեցւոյ Ժամանակագրութիւն, էջ
292), այս մասին քիչ մը վերջ:

4. Ալեշան կը գրէ «Անցեալ դարուն վերջը
գրող բանասէր մը կ'ըսէ, թէ. «Սարկաւագ վար-
դապետն սուրբ Յովհաննէս արար եկեղեցա-
կան պատմագիրը, այս բան/ս հիներէն
վկայութիւն մը չունիմ, միայն կը փափագիմ
յիրաւի գրած ըլլար, եւս առաւել թէ գտնուած
ըլլար. գուցէ թէ այս եկեղեցական պատմա-
գիրքն ըլլայ Կանոնագիրը, վասն զի այսպիսի
բան մ'այլ կ'ընծայուի Սարկաւագայ» (Յուշ.
Բ, 304):

Այս երկու գրուածքներուն մասին հե-
տեւեալ գիտողութիւնները կ'ուզեմ ընել: Բռնի
կը թուի Եկեղեցական պատմագիրը եւ Կանոնա-
գիրք միեւնոյն գրո թիւն զնել: Երուսաղեմեան
ցուցակին մէջ Թ. 384 կը կարդացուի. «Յեկե-
ղեցական պատմութեան, զոր երկրորդեալ է
Սարկաւագ վարդապետի»:

6. Տաղեր.

Ա. Յովհ. Սարկաւագի երկերուն ընտիր-
ներէն մէկն է Սարեկ թռչնոյն հետ ունեցած
բանախօսութիւնը: Խորագիրն է «Յովհաննու
Սարկաւագի իմաստասիրի եւ վարդապե-
տի ասացեալ բան իմաստութեան ի պատ-
ճառս զբօսանաց առ ճագն, որ զաղօթանո-
ցաւ նորա ճոռողէր քաղցրաձայն, որ կոչի
Սարեկ»: Խօսքերէս կը հետեւի թէ, երբ ան-
գամ մը Սարկաւագ աղօթանոցը կը գեգերէր
լսած է սարեկի հաճոյալուր գեղգեղանքն եւ այս
անոր տուն տուած է գրել ներքող մը, որ թէեւ
իր մէջն ունենայ իմաստասիրական կէտեր, բայց
աւելի բանաստեղծութեան եթերը սաւառնի,
քանի որ «ի պատճառս» զուարճութեան եր-
գուած է.

«Արձակեալ քեզ ներքողեան
թողից զկնի անապական,
Առ հանդերձեալն Ժամանակ
անջնջելի քաջայարմար
Յորդորականս եւ վայելուչս
յորմէ օգտին իմաստնացեալք»:

Գրիչը ձեռքին մէջ բռնած կը կանչէ ա-
նիկա սարեկը.

«Արդ եկ ինձ մերձ ի գովութիւն
զի արարչին փառք մեծասցին.
Մեծն ի փղբուրդ քարոզեսցի
եւ քաջարուեստն ծանիցի»:

Կը խօսի անոր հետ, կը ճանչնայ զանիկա
«արուեստիւ երաժիշտ»: Հարցումներ կ'ընէ անոր
մտացի եւ անկէ պատասխաններ կ'առնու խե-
լացի: Բովանդակութեան յառաջբերումն աւե-
լորդ է, քանի որ հրատարակուած է արդէն:
Ամէն ոք երկս դրուատած է: Կարգացած է զայն
սիրով եւ հասու եղած է թէ՛ թէեւ անիկա գրած
է զայն զբօսանքի համար, բայց իմաստասէր վար-
դապետի մը զբօսանքի համար, որ իր ամէն մէկ
վայրկեանը կը շահագործէ եւ չի հեռանար իր
կենդրոնէն՝ գիտութենէն:

Մտքի այսպիսի չքնաղ արտադրութիւն
մը ծնանել վերջ ալ Յովհաննէս համեստու-
թեամբ չունենար համարձակութիւնն ինքզինքը
պուեստներու երամին մէջ տեսնելու:

«Որով յաղթեալ մեզ իմաստնոցս
եւ կարծեցեալ բանաստեղծացս
Լուծեամբ յանդիմանեալ,
ոչ կարօտեալ երկար բանից»:

Զբօսանքի նուագս դտնուած է Մարսուան
դպրոց մը աղօթագրքի մը մէջ: Ուսումնարանին
վարչութիւնը վենետիկի Միսիթարեան Հայրերուն
յղած է օրինակութիւն մը, որ 1847 ին «Բաղ-
մավէպ, ին մէջ կը տպուի (էջ 221—225):

4. Մ. Բէշիշեանի Զմամուի Զեռագրաց
ցուցակէն (անտ/պ) կը քաղեմ» (Հաւաքածոյ
Թ. 195) «Ե. Թղ. 136բ, 139ա. Յովհաննէս
Սարկաւագի գրութիւնք»:

«Ե. Թղ. 136բ. «Յօհաննու սուրբ վար-
դապետի ասացեալ բան իմաստութեան ի պատ-
ճառս զբօսանաց առ ճագն որ զաղօթանոցաւ
նորա ճովողէր քաղցրաձայն որ կոչի Սարեկն»:
Արթուն զուարթուն, թռչուն հսկող եւ բար-
բառող եւն: Թղ. 137ա. Զագն պատասխանէ.
Ահայ լուայ եւ գիտացի զոր իմացար եւ խօսե-
ցար եւն: Թղ. 137ա. Իրաւացուցանէ վար-
դապետն զգիմադրութիւն ձագուն եւ առնու
աւճան ամբաստանութեան»:

Բ. Թղ. 138ա. «Վասն մաշկեկին, յորով
վերայ թանաքն վայթեցաւ» եւն:

Գ. (անդ) «Յօհաննու քահանայի առ
Սարգիս վասն տաղիցն: Վստահութեան կար-
ծեմ եւ ոչինչ նուազութիւն, երջանիկդ հոչա-
կելոյ ամփոփել քչ միայն զաղօթականսդ որ
յառաջատելոյ, այլ եւ զանճառագոյն, զոր
պահէ առնուլ»:

Դ. Թղ. 138բ. «Նորին վասն միւսոյ ող-
բականին» Տացեն կենցաղոյս յորվագ ունիք ար-
տակացելոյ մասամբ իբր ի հիացման մշտնջենա-
ւորելոց անարատիգ եւ մաքրոյ»:

Է. (անդ). «Նորին Յոհաննու առ կոյրն աչեղագոյն եւ լուսաւոր՝ ի կալուցման զգայութեանց ոմանց մանաւանդ որ ասեն իմաստասէր երեսը վերայել ի բարւոյ կելլի եւ ոչ ասեմ, եթէ ունեցի զոր ըստ անձինն բիրս անաղտորս եւ կորովիս վերնահայեայցս»:

Բ. Հ. Ալիշան կը յիշէ «Տաշ (մը) ի Սուրբ Յարութիւն Բրիտանի» (Յուշ. Բ. էջ 300) Սարկաւագի երկերուն մէջ:

Գ. Մեր մատենադարանին Թ. 797 ՁԵՆՔԻ տաղարանին մէջ կը գտնենք տաշ մը «Սարկաւագ վարդապետի ասացեալ մարտ ընդ Աստուծոյ): Կը սկսի՝

«Երբ խաչեցար վասն աշխարհի
եւ երախտիւք զմարդկան ազգի
Արբեր քացախ դառն եւ լեղի
Առեր ապտակ թըքով ի իւր
Է՛ր թաղեցար դու ի յերկրի
եւ խիսն ի սիան(?) չաշկանի
եւ զկէս աշխարհ ստատանայի»:

Ամբողջը 54 տուն է: Վերջին երկու տներն են՝

«Իմ տէր արա պատասխանի,
եւ քեզ մեղաւոր զայս ասի.
Զի ով եմ ես մարդ աղտեղի,
Համարձակել քո առաջի,
Բայց ինձ ներեա ով հայր բարի,
Դատեա ի գունդս քո հօտի
եւ քեզ պատիւ ամենայնի
Այժմ եւ յաւէտ անլուելի»:

7. Տոմարական երկեր.

Հայկական տոմարի ուսումնասիրութեամբն ու կարգադրութեամբ զբաղեցաւ Սարկաւագ եւ այս նկատմամբ ալ գրեց մի քանի գործք: Ասոնցմէ ամէնքը մեր ձեռքը չեն հասած կամ դեռ անծանօթ կը մնան: Եղածներէն սակայն կը տեսնուի թէ անիկա տոմարի եւ թուականի հայող նիւթերու մէջ դոյզն հմտութիւն չունէր: Յիշենք այս նիւթիս պատկանող եւ Սարկաւագայ անունը կրող ծանօթ երկերը:

Ա. Յովհաննու քահանայի եւ իմաստասիրի տասիրի յաղագս ամսոց Հայոց եւ տոնից եւ յաղագս չորեքտասանորդաց լուսնոյ Զատկի: «Ամսարաց եւ ոչ քաջահմուտ րանց կարգուածք երեւին...»:

Բ. Յովհաննու... եւ իմաստասիրի ու մականուանի Սարկաւագ ասացեալ յաղագս քան զդրութիւն իւրոյ տոմարին: «Յառաջնուն մի թագաւորութեան փլիպ-պոսի արքայի Հռովմայեցոց...»:

Այս երկու գրութիւնները Հ. Ղ. Ալիշան օրինակած է Պարիսի գրատան Թ. 114 Ձեռագրէն եւ Տպագրութեան յանձնած է Հ. Բ. Սարգիսեան իր «Ազաթանգեղոս եւ իւր բազմադարեան գաղտնիքն» երկին մէջ, Վենետիկ 1890, էջ 353—355:

Գ. Մեկնութիւն տոմարի եւ յաղագս անկիւնաւոր թուոյ:

Դ. Բանք վասն հինգհարիւրից (Կարնեան Յուցակ Էջմիածնի ձեռագրաց, Թ. 1979 եւ 1212):

Ե. Տոմար ժամանակաց եւ թուակա-նաց:

Երեքիս անունը ծանօթ է ինձ Հ. Զարբհանեան. (Պատմ. հայկ. դրութեան, էջ 613):

Երրորդը կը յիշէ Նաեւ Հ. Ալիշան. (Յիշիք. Բ. հտ. 1, էջ 300):

Զ. Յանուն Յովհաննու մեր Մատենադանին Թ. 29 ձեռագրին մէջ (թղ. 353բ) կայ ժամանակագրական մը, որ նուազ տարբերութիւն ունի Անտիա Շիրակացոյն մէկ գործքէն. «Ուստի Սարկաւագ վարդապետ գործածած է Անտիայի այս կտորը» (Տաշեան՝ Յուցակ, էջ 117), որ հոս կը տպուի:

Սարկաւագ վարդապետին է բանս:

ՅԱղամայ ի փոխին Ննովքայ ամբ ոնձէ. ի փոխմանէն Ննովքայ մինչեւ ի ջրհեղեղն ամբ չծն: Ի յԱղամայ մինչեւ ի ջրհեղեղն ամբ սմիւր, ի ջրհեղեղէն մինչեւ յաշտարակն են ամբ չին: Ի ջրհեղեղէն մինչեւ ի յաշտարակն ամբ սչկէ. ի ջրհեղեղէն մինչեւ ի ծնունդն Արրահամու ամբ ջրհեղեղէն մինչեւ ի ծնունդն Են ամբ չեն. Անտի ջրս: Անտի ի յերն Եգիպտոսի են ամբ չեն. Անտի ի Սողմոնի դ. ամի եւ ցտաճի (տաճարի) չինու: Ի Սողմոնի դ. ամի մինչեւ ի նորոգումն տա-թիւնն ամբ զձ: Անտի մինչեւ ի Դարբհի բդ. ամբ չծն: Զորաբարէլի եւ Դարբհի ամբ չծն: Միանգամայն Անտի մինչեւ ի ծնունդն ամբ չծն: Միանգամայն յերնեղոյն Աղամայ մինչեւ ի ծնունդն Բրիտոսի մինչեւ ի են ամբ չծն: Ի ծննդեան Բրիտոսի մինչեւ ի դիւս շ. եկին ամբ չկր. ի մկրտութենէն Բրիտ-տոսի մինչեւ ի ի. ամի կոստանդիանոսի են ամբ չ: Անտի մինչեւ ի Հայոց թվականն ամբ միդ: Որք Անտի մինչեւ ի լինելութենէ աշխարհի մինչեւ ի ասեն թէ ի լինելութենէ աշխարհի մինչեւ ի ծնունդն Բրիտոսի են ամբ չեն. լինել. մեծա-պէս սխալեցան յաւելով զգոհտութիւն առանց ճշմարտութեան, վասն զի յարարչութենէն ժա-մանակս ոչ դր կարացցէ գիտել ի մարդկանէ. բայց միայն արտաքսելոյն Աղամայ ի գրախտէն: Ի ի ամէն կոստանդիանոսի մինչեւ ի դիւս մ. եկին

ամբ իգ. ի ձա. Թուական Հոռոմոց յբ. ամեն փիլիպոսի մինչեւ ի ի. ամեն Կոստանդիանոսի եւ ժ. եակն Անդրիասին մինչեւ ի հայ Թուականն ամբ յգ. ի սրբոյն Գրիգորէ ի սուրբն Սահակ ամբ ձբ. ի սրբոյն Գրիգորէ ի հայ Թուականն ամբ մծբ. ի յԱդամայ ի հայ Թուականն ամբ բծբ. ի ջրհեղեղէն ի հայ Թուականն ամբ վծբ. ի յԱբբամու մինչեւ ի հայ Թուականն ամբ սչկե. ի Մովսէսէ ի հայ Թուականն են ամբ սկգ. ի Սողոմոնէ ի հայ Թուականն ամբ ոչկգ. ի յԵրկրորդ շինութենէ տաճարին ի հայ Թուականն ամբ Ռձբ. ի ծննդենէն Քրիստոսի ի հայ Թուականն ամբ շծգ. ի ծննդենէն Կոստանդիանոսի մինչեւ ի հայ Թուականն են ամբ մծգ. ի առաքելոյն Թաթեոսի մինչեւ ի սուրբն Գրիգոր են ամբ մկգ. ի ծննդենէն մինչեւ ի Նիկիոյ ժողովն ամբ յիբ. ի Անտի ի Կոստանդինուպոլսու ժողովն ամբ հգ. ի Անտի մինչեւ յԵփեսոսի ժողովն ամբ իե. ի Անտի ի Կլւնայ ժողովն ի Հայք ամբ լգ. ի Անտի ի քաղաքոյ ժողովն ի սուրբ կաթողիկէն ամբ զ. յորում որոշեցին զՅովան Տիկորեցին եւ էր Թուականն Հայոց ճհգ. իսկ յԵրեցն ի վերապէս՝ սրբոյն Գրիգորի են ամբ նկգ. եւ ի Թարգմանութենէն Հայոց գրոյս ամբ յ. Յառաջին Թուականին Յիզբուղիտ վկայեցաւ. Հոռոմոց Թագաւոր Ուստիանոս, Պարսից Թագաւոր Խոսրով, Հայոց մա(ր)զպան Մէսէժժ, Կաթողիկոս Տէր Մովսէս: Յուստինիանոս եւ Խոսրով հաշտեալ ընդ միմեանց եւ ծաղկէր ուխտ եկեղեցւոյ ի Ժ. Թուականին եդաւ շ. եակն: Ի Ժա. Թուականին Իւրին պատառեաց զԶատիկն: Ի սրբոյն Թաթեոսէ ի Թուականին դիր շԺբ. ի Ե. յհգ. Թուականին զկնի Տէր Աբրահամի ի խգ. ամին տէր Յովանիսի բնաւին ի բայց կացին վերք ի Հայոց միաբանութենէ եւ հաւանեալ Քաղկեդոնի՝ զորովն ընկալեալ ի Կ(ի)ւրինէն զոր ճԺգ. ամ ընդ մեզ նզովեցին զՔաղկեդոնի ժողովն: Այսքան առ այս:

8. Մանր (եւ տարակուսական) երկեր.

Ա. Կիրակոս Գանձակեցւոյ հաղորդածին համեմատ Սարկաւագ ոչ թէ միայն Ղեւոնդեանց քահանայից վրայ ներբող մը արտասանած է, այլ նաեւ անոնց ի պատիւ «Արար եւ շարականս ... քաղցր եղանակաւ եւ յարմար բանիւ որոց սկիզբն է այս. Պայծառացան այսօր սուրբ եկեղեցիք» (էջ 64): Մեր ձեռագիր շարակնոցներէն միոյն մէջ կը կարդացուի «եւ զՂեւոնդեանց Մկ. Դ2. Սարկաւագ վարդապետն որ ի Հաղբատ» (արար, Տաշեան՝ Յուլի, էջ 799, հմմտ. նաեւ անդ, էջ 779 ուրիշ շարակնոցի մը մէջ): Իմաստնալից շարական մըն է «Պայծառացան»

ցան, ը, գեղեցիկ են մանաւանդ սա խօսքերը «Ամբարշտաց եւ անսրբոց մատուցան ձեռք, նուիրական պատարագ ընծայից Թագաւորին երկնաւորի, որ հրաւիրեաց արեամբ իւրով լինել կցորդ խաչին սեղանոյ, կամակար մտօք զինքեան սիրողաց:

Կիրակոս կ'ըսէ «արար շարականս» եւ մէկ հատ միայն կը յիշատակէ:

Բ. Սարկաւագի անուան տակ դրուած է «Յիշեա, Տէր, զպաշտօնեայս քո» աղօթքը, որ սակայն անորը չէ, վասն զի անկէ յառաջ արդէն կար:

Գ. Տաղ ի յարութիւն Քրիստոսի (Յուլի, էջ 300), հմմտ. վերը:

Դ. Բանք խրատու ուսումնասիրաց. Սկիզբն է «Գանձու իմաստութեան ոչ է գտանել ումէք գովեստ զուգական», Երկու էջ գրութիւնս հրատարակուած է Սարկաւագի «Վասն քահանայութեան» ձառին վերջը, էջ 83—84. Փոքր է «Բայց պղտիկութեան մէջն ալ այնչափ ընտիր, որչափ են պղտիկ գահարները» (Յուլի, էջ 300):

Ե. Հ. Ալիշան յանուն Սարկաւագայ կը յիշատակէ «Աստուածաբանական բանք, քսան կամ քսանու հինգ գլուխ բան» (Յուլի, էջ 300):

Զ. Մեկնութիւն Աւետարանին Ղուկասու. Հ. Ալիշան եւ անոր հետ Հ. Զարբհանեան Սարկաւագայ կ'ընծայեն՝ Ղուկասու Աւետարանի մեկնութիւն մը եւ կը յաւելուն «զոր իր աշակերտն Սարգիս կույրէ» (Յուլի, էջ 300, Պտմ. հակ. դպ., էջ 613): Յաւ է ինձ, որ Սարգիս այս երկէն մեր ձեռագիրներուն մէջ չկայ օրինակ մը, որմէ կարելի ըլլար խնդրոյս մասին դատաստան մը կտրել:

Սարգիս իր մեկնութեան վերջին յիշատակարանին մէջ այսպէս կը գրէ «Բազում ջանիւ աշխատեցայ զտառս կենդանիս գտանել զանուշահոտ եւ զծաղկազարդ զպայծառացեալ եւ զարիւհահրաշ զարեգակնածաւալ եւ զլուսափայլ մեկնութիւն սրբոց վարդապետացն, որք զծորանս շնորհաց Ս. Հոգւոյն իբր յանսպառ աղբերէ յանձինս իւրեանց ընկալեալ ունէին զերանելոյն Եփրեմի, զՏեառն Կիրղի Աղեքսանդրացւոյ եւ Տեառն Ստեփաննոսի Սիւնեաց վերագրիտողի, զՏէր Իգնատիոսի, եւ ուր ոչ այսոցիկ Յովհաննու Ոսկեբերանի եւ սուղ ինչ յԱստուածաբանէն Գրիգորէ առեալ ի վկայութիւն եւ յԵփեսոսէն Կիրղիսի եւ ի Նարեկացւոյ Գրիգոր վարդապետէ եւ յիմաստնոյն Սարկաւագ

կամ վէմ ի վեր ձգեալ ընկենու եւ այլ երբեք գոչին միայն լսեցուցանէ: Իսկ արարիչն ամե. նայնի յորժամ կամիցի ներել մեզ բնաւորական իւրովն քաղցրագլուխութեամբ սանձակոծեալ ընդգրկէ զբոնութիւնն եւ տեսեալ յանդարձութեան զաղբս մարդկան եւ չաճեալ ինչ յերկայնամտութենէն, ի տանջանս հարուածոց մեղ ներգործէ, որպէս եւ զայլսն ի վերայ երկրի պատուհաս եւ թէ ընդէր բարիքն ի չարս մեռանին եւ անմեղքն ի բանէ անտի ուսցին, զոր արարեալ է մեր ըստ կարողութեան յաղագս մեծի եւ սաստկական արեւմտեայ շարժմանն: Այլ միւս եւս ձեր հարցումն վասն գեղջաց տգիտաց վիշապին անուանելոյ, ոչ ունին դժուարինս եւ տարակուսելի ինչ, քանզի ոչ եթէ վիշապ է փոշին մանուածոյ ի փոթորկէ գիտականէ յօգս խաղացելոյ, այլ հողմն ինչ է պտուտեալ՝ պատեալ զմիմեամբ լցեալ հողմով յերկրէ, զի յորժամ դէմ ընդ դէմ միմեանց փչեցին եւ հանգէտք գտանիցին, առ ի չզրկելոյ միայն զմիւս եւ ոչ յաղթահարելոյ շրջան իմն առնուն ի միասին գնալով պատմամբ զերեքք եւ քանզի ոչ՝ զատին եւ ոչ խոտորին ի միմեանց մինչեւ ի բարձրութիւն օդոյդ վերնոյ այսպէս երեւին եւ լինի այս երբեմն բուռն եւ սաստիկ զօրութեամբ, իսկ երբեմն հանդարտաբոյն եւ նուազ. առասպելականն ստութեան ունին դնել եւ հաւատալ մի երբեք յանձն առնուցուս վիշապ զնա անուանողաց, քանզի յիմարաց են այսպիսի կարծիք, որպէս եւ որք վասն լուսնոյ խաւարման աղճատին ի տոնոյ վիշապին դատարկաբանելով: Աստուած մարդասէր, մարդ աստուածասէր, ուր մարդ է, եւ Աստուած: Ոչ ումեք երեւի Աստուած ի զգալեացս, բայց միայն մարդոյ, վասն մարդոյ Աստուած ի մարդ շրջեալ կերպա(րա)նայ, մի ազգակցութիւն Աստուծոյ եւ մարդոյ, ցանկալի է Աստուծոյ մարդ եւ Աստուած մարդոյ, քանզի ցանկութիւն ոչ յումեք է՝ բայց միայն յԱստուած եւ ի մարդ: Զերկիր գործեն մարդիկը, զերկին զարդարեն աստեղք: Ամենայն մարդ մարմին եւ անձն ունի, այլ ոչ ամենայն անձն միտս ունի, ուրանօր միտք, անդանօր լոյս եւ ուրանօր լոյս անդանօր միտք, քանզի միտք լոյս եւ լոյս միտք: Աստ զլուսաւոր մտաց եւ զիմաստնոց ասէ:

Թ. 1179ին 463 էջէ բազկացած եւ լաւ գրուած ձեռագրի մը, ուր կը գտնուին Անանիա Շիրակացոյ բան հակաճառութեան եւ Խոսրովիկ թարգմանչի երկերը, երրորդ մասը կը

կազմէ «Յովնաննու քահանայի յաղագս նշանակ հաւատոյ նիկէական Յօղիցն», եւ «Սորին Յովնաննու քահանայի ի ինդրոյ Դագկայ կրօնաւորի յաղագս Բաղկեդոնականացն»:

Այս գրութեանս յիշատակարանին մէջ Մարտիրոս սարկաւագ կը գրէ. «Իսկ երրորդն որ է Յովնանէս Սարկաւագ կոչեցեալն վարդապետն Հաղբատացին մեծիմաստն գիտութեամբ եւ հօգիւնեալ հանճարեղն երանելի, որ եթէ դք զամենայն վարս եւ գործս կամիցի գիտել երանաշնորհ աստուածաբանիս, ընթերցի զ636 երեսն դրախտ ցանկալի անուանեալ գրքի սուրբ կաթուղիկոսին Ղազարու եւ բաւ է»:

Յիշուած գործքերը Սարկաւագին կը վերաբերին:

Գիւտ քհ. Աղայեանց «Քահանայ» տիտղոսին համար «անհասկանելի է այդ» կ'ըսէ (Արձագանք, 1888, էջ 63): Գարեգին վրդ. Յովսէփեան իր «Խոսրովիկ թարգմանչ» երկին մէջ ընտիր փաստեր եւ տեղեկութիւններ կը դնէ մեր առջեւ եւ ասոնցմով բաւականաչափ հնարաւոր կ'ըլլայ Յովնանէս քահանան Սարկաւագ վարդապետը համարելու, իր գրէ «Յովնանէս քահանայի գրքի մի գլուխը «Առ որմ պիղծ զմիս վարկանին եւ զանձինս ոչ արգիլուն» վերնագրով ունիք նաեւ մեր մատենադարանին (N°. 526) միջին երկաթագիր ձեռագրի մէջ, որ Յովնանէս Սարկաւագ վարդապետի մի քանի երկերի ժողովածու է՝ սկզբից եւ վերջից թերի... Յիշեալ գլխի վերջում գրիչը մի յիշատակարանով վկայում է թէ երկի հեղինակը Յովն. Սարկաւագ վարդապետն է՝ 51ա. «Այս բանք քերթողականք ասացեալ մեծ Պուէտիկոսի Սարկաւագին, որ ի տիեզերահոգակ ուխտին գտի եւ նուաստ ոմն ի մանկունս եկեղեցւոյ... ք. Մեր Մատենադարանի Թ. 540 ձեռագիրը նոյնացնում է Յովն. քահանայի եւ Սարկաւագ վարդապետի անձնաւորութիւնը...»:

Դ. Յովնանէս քահանայի գրքից եւս ապացոյց ունինք, որ այդ երկը Սարկաւագ վարդապետին է: «Վասն քահանայից եւ քահանայութեան» վերնագրով հատածի մէջ հեղինակը մատնացոյց է անում նոյն նի. թի մասին իր գրած մի ուրիշ երկը: Յայտնի է որ Սարկաւագ մի գեղեցիկ ճառ ունի քահանայութեան մասին: Վերջապէս Զարրհանելեանի Սարկաւագի անունով յիշած «վասն մասանց պատուոյ եւ պատկերաց ընդունելութեան «երկը կարծում ենք որ նոյն է» Յովն. քահանայի վասն մասանց պա-

տուոյ յ-րում եւ վասն պատկերաց դարձեալ քերականագրով հասուածի հետ: Թ. 518 ձեռագրից եւս յայտնի էր որ նա Յովհաննէս քահանայի անուան տակ արտագրում է Սարկավագ վարդապետի գործը, ուստի եւ «վասն մաւազ վարդապետի գործը, ուստի եւ «վասն մասնաց պատուոյ», հասուածի տակ այս խօսքերն է աւելցնում: «Աղտէմ զստացղ բանից զեւրանելի վարդապետն զՍարկավագ եւ զհայցողն ի նմանէ յիշեսիք»:

Յովսէփեան իր քննութիւնները յառաջ կը վարէ եւ մատնանիշ կ'ընէ, որ Սարկավագ օգտուած է խոսրովիկ թարգմանիչէն, վասն զի մեծամեծ հասուածներ իրարու հետ խնամութեան մէջ են (հմտ., էջ 37—52, 99—101):

Իր վերջնական վճիռն է «Արդարեւ Յովհաննէս քահանան, խոսրովիկի գրքից օգտուողը, Յովհաննէս Սարկավագ վարդապետն է: Նա վախճանուել է 1129 թուին» (էջ 57):

Ժ. «Սարկավագ վարդապետի բանը ընդդէմ՝ այնոցիկ, որք վասն բաժակին մոլորին»: Գրութիւնս ընծայուած է երուսաղէմի ցուցակին մէջ Եսայի Նչեցոյ:

Յանուն Սարկավագայ հմտ. Կար. Յուց. Թ. 519 եւ 531:

ԺԱ. (Նորին) Զլինելն որդի մարդոյ եւ մօտանել ընդ օրինօք: (Յուց. երուսաղէմի): Մեր Թ. 949 ձեռագրին մէջ Յակոբ Թօխաթեցոյ ճառերուն մէջ կայ ԹՂ. 94ր.:

«Սարկավագ վարդապետի ասացեալ է այս: Ի լինելն քրիստոսիորդ ի մարդոյ եւ մօտանել ընդ օրինօք, անշիւթ եւ անխառնակ ի միութիւնն մնալով, այլ եւ անքակ եւ անանջատ ըստ վայելուչ գոլոյ միոյ: Եւ ոչ ճեղքեալ յերկուս յետ մարմնոյ միանալոյ, միանգամայն Աստուած եւ մարդ ըստ միակի յորջորջանաց ուստի եւ մի բնութիւն գոլ բանին մարմնացելոյ ուսաք: Իսկ ըստ միութեանն յոյժ վայելուչ, զի որ խոնարհեցաւ Բանն ի մարմին, նոյն ցաւ մարմնով եւ որ էջն ի ստորինն երկրի, նոյն է որ ելն ի վերոյ քան զերկինս եւ որ ունայնապէս նոյն է որ ելից զամենայն, զի Բանն մարմին եղեւ»:

ԺԲ. Յաղագս չորից ատարելնութեանց ի Սարկավագ վարդապետէ: Կար. Յուց. Թ. 513:

ԺԳ. Թագաւորազն եւ սրբակեցիկ խորասուի եւ Մարեմայ, որոնք կը կրնաւորէին քուսարի, մէջ գրած է Սարկավագ «Զգուշական խրատս», վարդ. Պոմ., էջ 122:

ԺԴ. Յովհանն Սարկավագ վարդապետի ընդդէմ երկարնակաց եւ ք. Հայր. ցումն վարդապետաց առ Սարկավագ, Կար. Յուց. 513. հմտ. նաեւ Սամուէլ Անեցոյ Ժամանակագրութեան 4⁰րդ ծանօթագրութիւնը (էջ 292), ուր կը յիշուի թէ Վենետիկ կայ յանուն Սարկավագ վարդապետի ճառ ընդդէմ՝ Նեստորականաց:

ԺԵ. Յաղագս բաղարջին:

ԺԶ. Առ որս պիղծ զմիս վարկանին եւ զանձինս ոչ արգելուն, Մի բնութեան, մի կամ քի եւ մի ներգործութեան պաշտպանութիւն:

ԺԷ. Պատասխանի հարցման Զար. քահանայի: Արարատ, 1907, էջ 342¹:

9. Թարգմանութիւն Պիսիդեայ Վեցորէից.

1900ին Վենետիկի մէջ Հ. Աթանաս Տիրոյեան ի լոյս ընծայեց Գեորգ Պիսիդէսի «Վեցորեայք կամ՝ Աշխարհակազմութիւն» անուն երկին հայերէն թարգմանութիւնը: Հ. Դաւիթ Նազարեթեան գործքիս թարգմանիչ նշանակել ուզեց զՍեբէոս. «Թարգմանիչ անծանօթ է, բայց հաւանական է զՍեբէոս Բագրատունեաց եպիսկոպոսն կարծելը» («Պատկեր», րասունեաց կիսամետ, 1890, Թ. 2, էջ 40—43): Հ. Ա. Տիրոյեան խնայէս Նեմէսիոսի այսպէս եւ Հ. Ա. Տիրոյեան թարգմանութիւնը Ստեփանիդէսի այս երկին թարգմանութիւնը Ստեփանոս Սիւնեցոյ արդիւնք կը համարի (Գ. Պիսիդէս, Վեցորեայք, տպագրեալ հանդերձ յոյն սիդէս, Վեցորեայք, տպագրեալ հանդերձ յոյն բնագրաւ եւ լուսարանեալ, Վենետիկ, 1900): Իրեն համակարծիք է Հ. Յ. Տաշեան, որ սակայն չափ խոհեմ դիւր մը կը բռնէ, երբ կը գրէ «Եթէ անպատճառ որոշ թարգման մը նշանակել կ'ուզենք, ստուգիւ առնեն յարմարն է Սիւնեցին, ճիշդ նոյնպէս խիստ հեղինակաւոր իր թարգմանութեամբքն ինչպէս է Պիսիդէսի հայերէնը: Եւ ստուգիւ Բայց ստուգուածիւն մը չունիք թէ ստուգիւ Սիւնեցի է թարգմանն եւ ոչ ուրիշ հեղինակ: Բան մը, որոնց թիւն այնչափ սահմանափակ չէ, որ թարգմանիչը կրնայ Սիւնեցին ըլլալ, ... Իւր թարգմանութեամբ նաեւ ուրիշ մը, որ բայց նոյն դիւրութեամբ նաեւ ուրիշ մը, որ մեզն անծանօթ կը մնայ (Մատենագրական մանր ուսումնասիրութիւնք, հետազոտութիւնք եւ բնագիրք, Վիեննա 1901, Ազգային մատենադարան Թ. Լէ, էջ 366—367):

¹ Յուսել՝ Preuve qu'il faut célébrer la nativité le 6 janvier, par le vartapet Sarkavag, Macler, Cat. de la bibliothèque nationale des manuscrits arm. de la bibliothèque nationale Paris 1908, p. 162 § 8 ի տակ յիշուածներուն ոմանց անհարազատութիւնն ակնյայտնի է, նոյնն ըսելով է նախընթացներէն մի քանիին համար եւս:

Հ. Զարբհանեւան Պիսիդեայ «Վեցօրեայք»ի Թարգմանիչ անհաւանական չի համարիր զՅովհաննէս Սարկաւագ: Կը գրէ «Թարգմանութեան ժամանակը յառաջ կ'երեւի քան զՆարեկացոյ եւ Մագիստրոսի դարը, աւելի իմաստասիրին եւ իր ժամանակացաց ակորոքելով ընծայել, Թէպէտ ոմանք ինչուան հօթներորդ դարու հնոթիւն ալ ուզած են տալ: Բայց եթէ կարծուի աւելի մերձաւոր ժամանակաց՝ Սարկաւագ Յովհաննէս ալ վերագրել, Սարեկի քերթուածոյն աջող եւ ընտիր շարագրութիւնն՝ կրնայ այդ կարծիքն արդարացնել»: (Մատենադարան հայկական Թարգմանութեանց նախնեաց, Վենետիկ 1889, էջ 655—656):

Պիսիդեսի այս մատենին Թարգմանութեան Յովհաննէս Սարկաւագի վերագրելու որ եւ իցէ ապացոյց մը չունինք: Ասոր հակառակ զինքը Հ. Տաշեանի բերնովը խօսելով «Թարգման անհնար է համարիլ նոյն իսկ անով որ Պիսիդէս ապահովապէս Թարգմանուած էր Սարկաւագի ժամանակէն շատ յառաջ» (իր վերոյիշեալ գրքին մէջ, էջ 366): Թարգմանութեան լեզուն եւ ոճն ալ շատ աւելի Ստեփանոս Սիւնեցւոյն եւ անոր նման հելլենաբանի մը կը մերձենայ քան Յովհ. Սարկաւագի գործածած լեզուն ու ոճին: Բաց աստի չեմ գտած տեղ մը, ուր յիշատակուած ըլլայ Թէ անիկա հմուտ էր յունարէնի եւ այն այնպէս լաւ, որ ձեռնամուխ եղած ըլլայ այսպիսի Թարգմանութեան մը: Ասով չեմ ժխտեր Թէ անիկա յունարէնի ծանօթ չէր, սակայն հակառակն ալ չեմ հաստատեր, քանի որ այս նկատմամբ ապացոյց կը պակսի:

10. Ոճը: Հ. Ալիշան Սարկաւագի ոճին նկատմամբ կը գրէ. «Առանձինն ոճ մ'ունի գրութեան, իմաստասիրական, ոլորուն, սուր եւ սիրուն եւ խրթաբանութեամբ հանդերձ յստակ: Միայն այս հեղինակս է ի ժամանակակիցս որ կրնայ կշռուիլ Շնորհալոյ հետ եւ տաղանդոց եւ հմտութեանց ուժով գերազանցել իսկ եւ խոյանալ իրրեւ զարծուի» (Ներսէս Շնորհալի եւ Պարագայքի, Վենետիկ, 1873, էջ 134—135):

«Իմաստասիրական»: Սարկաւագ չունի գրութիւն մը, որ իր մէջն իմաստասիրական կէտ մը չբովանդակէ: Մինչեւ անգամ իր տաղաչափական հեղինակութիւնը (Սարեկի Թուշոյն վըտ) իմաստասիրական-բանաստեղծական բեւեռներու վրայ կը հանգչի: Նա սուփեստեսի մը միտքն ունէր եւ չէր կարող իր գծէն գլծել: Ասով սակայն իր արտագրութիւնները ոչ Թէ միայն չեն տուածեր, այլ իրենց բուն իսկ արժէքը կը գտնեն եւ

հոգի կը ստանան: Ասով է որ անոնք սրտերու վրայ անընդել կը դրոշմուին եւ մտքերը կը համոզեն:

«Ոլորուն, սուր եւ սիրուն»: Մէն մի նախադասութիւնը կարծես չափուած է: Երբ հարկ կ'ըլլայ կշտամբել, Թէեւ երբեմն իրրեւ զառիւծ կը մռնէ, սակայն շատ անգամ քնքուշութեամբ վերբերը կը բանայ եւ անոնց դարման կ'ընձեռէ: Ս. Գրքի խօսքերովն ու օրինակներովը բարին կը ցուցնէ եւ չարէն կը խորշցնէ: Սուր եւ ազդեցիկ է իր խօսքը, նախադասութիւնները լաւ շարայարուած ու խնամուած: Ըսուածներուն համոզուելու համար կ'արժէ ձեռքն առնուլ իր «Յաղագս քահանայութեան» ճառը:

«Խրթաբանութեամբ հանդերձ յստակ»: Խրթութիւն ընդհանրապէս հայկական ամէն իմաստասիրական երկերու եւ Թարգմանութիւններու մէջ կարելի է տեսնել: Ասոր գլխաւոր պատճառներէն մին ալ այն է որ Հայերու քով փիլիսոփայութիւնը չգտաւ պարարտ հող մը, մանաւանդ հինգերորդ դարուն:

Խրթաբանութեան ինչպիսի՜ անդունդ մը կը բանան Մամրէ մը, Գաւիթ Անյաղթ մը, Ստեփաննոս Սիւնեցի մը եւ ուրիշները: Սարկաւագ վարդապետն ասոնց աստեղատան մէջ կարելի չէ դնել, որովհետեւ որչափ ալ իր քովը խրթութիւն կը տեսնուի, բայց շատ չէ եւ չի կրնար իր յստակութեան վրայ շղարշ մը քաշել:

Հ. Ալիշանի այս կէտերուն վրայ կանգ չեմ առնուր եւ կը շեշտեմ, անոր ոճը վսեմ է, դատողութիւններն ու եզրակացութիւնները ճշգրիտ, բացատրութիւնները ընտրուած, նմանութիւնները կամ սյլարանութիւնները կշռուած եւ յարմար:

Սարկաւագի լեզուն ներբողներու եւ ճառերու մէջ ճոխ է, իսկ միւս երկերու մէջ աւելի կուռ, դուրս հանելով Սարեկի տաղաչափութիւնը, որուն մէջ բառամթերք մը կայ Թէեւ իմաստնալից եւ լաւ դասակարգուած:

(Վերջ:)

Հ. Հ. ՈՍԿԵԱՆ

